

és a magyar, ill. a német fordítás között a terjedelembeli eltérések, de ennek ellenére talán lehetett volna találni kiegyensúlyozottabb és arányosabb elosztású tördelést is. A kötet kiállítása anyagi minőségében, formájában és a szedésében nagyon izléeses. Hálával tartozunk a nyomdának, hogy a kötetet ilyen szép kivitelben jelentette meg. Ezzel kapcsolatban talán még csak egyet tennénk szóvá — minthogy ez általános hiányosságnak látszik —, a szótaghatárt jelölő fordított vessző /'n_in'/ helyett alkalmazzanak inkább fél sorral sülyesztett nyitó zárójelet ('n_in'), ez sokkal esztétikusabban hatna.

Gulya János

RÉGI MAGYAR KÖLTŐKTÁRA. XVII. SZÁZAD, 3. KÖT. Szerelmi és lakodalmi versek. Sajtó alá rendezte Stoll Béla. Bp. 1961. 751 l. + 16 t. (Akadémiai Kiadó)

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének tervszerű munkája nyomán e jelentékeny gyűjtemény harmadik kötete kerül az olvasók kezébe. Sajnáljuk ugyan, hogy belső szerkesztési okokból megelőzi a másodikat, a hiba azonban nem nagy, hiszen ez a Stoll Béla körültekintő gondosságával összeállított kötet az egész XVII. század szerelmi közköltészetét magába foglalja, tehát kéziratos énekeskönyveink névtelenjeinek vagy éppen csak névről ismert poétáinak teljes termését, így önmagában is zárt egység. Egészen logikus és helyes, hogy ide kerültek a lakodalmi hegedős énekek, gajdok, mesterségsúfólók, vénleány-panaszok: ezeknek a közönsége is mindig a menyegző vidám társasága volt, s igazi értelmüket a lakodalom felszabadult hangulatában nyerték el. Így magyarázhatók még a „tótágast álló világ” értelmetlenségei, az adynaton-ok sorozatai is, mint a híres „tücsök-lakodalom (255. sz.).

Kötetünk, a lehetőség határain belül, az időrend fonalán halad, és a sorozat szerkesztési elveinek megfelelően, nem törekszik a hagyományozott egységek (a kódexek, énekeskönyvek, versgyűjtemények) tiszteletben tartására, sőt ezeket bátran felbontva, az egyes versek csakugyan összetartozó változatait sorolja együvé. Ez az eljárás végre áttekintést nyújt a XVII. századi énekköltés labirintusában, s lehetővé teszi egy-egy téma vagy motívum sorsának végig kísérését, sőt — amint erre még visszatérünk — olykor napjainkig tartó továbbélésének megállapítását. Anyagunkat a szerelmi közköltés 1588 és 1655 közé beosztható datált versei vezetik be (1—61. sz.), majd az 1650-es évek táján megkezdett Teleki-énekeskönyv keltezetlen énekei következnek (62—96. sz.). Utánuk az 1659 és 1672 közé rögzíthető 14 szerelmi verset olvassuk (97—110. sz.), ezek nyomában pedig a hetvenes években összeírt Vásárhelyi-Daloskönyv gazdag gyűjteményét (111—197. sz.). A Mátray-kódex keltezetlen énekei (198—221. sz.) után a különböző kéziratok időben rögzíthető szerelmi verseit kapjuk 1676 és 1700 között (222—249. sz.). Mint várható, a XVIII. század első évtizedeiben összeírt énekeskönyvek is számos XVII. századi darabot őriznek, sőt az 1801-ből való Czombó-énekeskönyv éppen a legrégebb rétegbe tartozó jó néhányat. Ezeket foglalja össze az utolsó csoport (243—279.). Pótlásként még három, 1959-ben felbukkant nagybányai eredetű szerelmi éneket találunk a sorozat végén (280—282. sz.). A kötet elrendezésében a kéziratos anyagon teljes biztonsággal uralkodó szerkesztő minden dicséretet megérdemlő tájékozottsága ölt testet.

A XVII. század irodalmunk egyik nagy korszaka, az epika, az egyházi és világi próza, sőt a dráma is nagy léptekkel halad az esztétikai értékgyarapodás útján, a lírai költés azonban, éppen a későreneszánsz és barokk ízlés és poetikai gyakorlat nyomán, a sablon uralma alatt áll. E szerelmi közköltészet túlnyomó része nem a modern értelemben vett „művészi ihlet” hatására fogant, hanem udvarló, bókoló, hogy úgy mondjuk: „gyakorlati” cél hívta létre. A század tollforgató nemesi, deák értelmiségének, éppen az említett reneszánsz-barokk poetikai gyakorlat segítségével, nem esett nehezére a nagy minta, Balassi Bálint ragyogó szerelmi lírájában felhalmozott s már Rimay János által bravúrosan értékesített szólam- és képkincs további variálása; a névtelen verselők széles tömege, durvább vagy finomabb kézzel, furta-faragta, gyarapította, többnyire azonban rontotta a hagyományozott anyagot. Köte-tünk gondos tanulmányozójának legelső benyomása bizonyára a kéziratosszövegeinek *elnyűtt* volta lesz. A források jegyzéke kb. 190 lelő-helyet tüntet fel, ezek közül valamivel több mint 140 kéziratosszöveg, közel 40 pedig a XVIII. század hatvanas éveitől fölbukkanó ponyvanyomtatvány. Rövid számloló művelet segítségével azonban könnyen megállapítható, hogy köte-tünk 282 darabjának alapszövege mindössze 35 kéziratosszöveg és 1 nyomtatott forrásból való, jelentékenyebb mennyiséget (öt vagy ennél több darabot) pedig mindössze a *Fanchali Jób-kódex* (1596—1608), a *Kelecsényi-énekeskönyv* (1701), a *Mátray-kódex* (1670-es évek), a *Szentsei-dalokkönyv* (1704), a *Teleki-énekeskönyv* (1655—1700) és a *Vásárhelyi-dalokkönyv* (1670-es évek) szolgáltatott, az utóbbi a legtöbbet, kerek számban éppen 100-at. Mindebből a variálódás rop-pant mértékére következtethetünk: a „Siralmas hattyú Néander partján”-nak (99. sz.) 9, a „Mint az úton járó”-nak (105. sz.) 6, az „Ifjuság mint sólyom madár”-nak (221. sz.) 24, a „Bolondság volt nádhoz bízni”-nak (226. sz.) 28, a „Megjelentem panaszomat”-nak (261. sz.) 17 változata van.

A XVII. század szerelmi költészetének ez a dicséretre méltóan pontos filológiai bemutatása nem egy elvi következtetés levonására nyújt alkalmat. Az említett nagyfokú variálódás XVII—XVIII. századi népszerű költészetün-ket közel hozza a népköltészethez, s gyűjteményünknek éppen az a legnagyobb értéke, hogy jegyzeteiben gondosan összeállítja a XVII. századi szerelmi köl-tészetnek a folklór anyaggal való kapcsolatát, a motívum- és szólamkincs XIX—XX. századi továbbélését; első olyan irodalomtörténeti publikáció, amely teljes rendszerességgel mutatja be a régi magyar műköltészet „alászáll-lásának” mikéntjét és mértékét. Ily szempontból, úgy véljük, ösztönzést és mintát adhat folklór kutatásunknak is.

Mily tanulságos például egy 1624-ből való, egyébként különleges költői értékeket nem mutató szerelmi ének variálódásának és utóéletének vizsgálata (32. sz.). 3. versszaka így hangzik:

Parisnak engettem Hélenát,
Euriálusnak Lucretiát,
Ám birja Cimon Viginát,
Gyisquardus is szép Gismundat.

Humanista igényű, tudóskodó műköltészet ez, mégis XVIII—XIX. századi népszerű költeményekben él tovább, s 1902-ben Udvarhely megyében jegyzik fel népi gyűjtésben:

Páros (!) a szép Heléna,
Bátor legyen Diána,
Én nem bánom, csak engem
El ne hagyj soha!

Még érdekesebb 6. versszakának „története”:

Isten legyen hozzád, szép rosám,
Jó illatú szép violám,
Gyönyörűséges cyprus fám,
Kertemben plántált majoránám.

Óse Balassi Bálint „Ez világ sem kell már nekem” kezdetű énekének 3. versszaka:

Én drágalátos palotám, jóillatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám, élj sokáig szép Juliám.

E fordulatok a XVII. századi szerelmi költés leggyakrabban ismételt közkincsévé váltak (kötetünkben 34. sz. 1. vsz., 96. sz. 12. vsz., 206. sz. 6—7. vsz., 279. sz. 13. vsz.), a XVIII. századból a *Solymosi-ék.* (1748), a *Szikszai-ék.* (1750 körül), az *Osvát-ék.* (1785), a *Tarcsafalvi-ék.* egy-egy verse őrzi őket, végül az erdélyi népballada:

Szép Juliám, szép leányom
Kertemben nyílt tulipánom
... ..
Hej, Juliám, szép Juliám,
Kertbe nyíló szép violám. (MNGy. III. 8.)

Egy 1648-ból való ének (47. sz.) 8. versszaka így hangzik:

Attad gyűrűt én mégh küttem, vedd vissza,
Homály fogta köve fényét s nem tiszta,
Viselye el az ki mégh rutitotta.

A gyűrű- és drágakő-szimbolika tudóskodó reneszánsz—barokk játék, ez a motívum mégis rendkívül népszerű lett a magyar költészetben. Számos XVIII. századi változat mellőzésével csak népköltészeti adatokat idézünk:

Elmentem én a Tiszáig meg vissza
Akit adtam jegybe gyűrűt, add vissza
(Öcsény, Tolna m.)

Akit adtam ezüstgyűrűt, fényes gyűrűt, add vissza
Mert gyűrűnek gyémántköve, ha fényes is, nem tiszta
(Gáborjánháza, Zala m.)

Homályos ez az ég, nem tiszta
Babám a gyűrűmöt add vissza
(Betfalva, Udvarhely m.)

Megfigyelhető, hogy még a legújabb népi változatok is makacsul őrzik az eredeti vers háromtemű 11-esének ritmusát. — Még csak egyetlen példát a *Thoroczkai-énekeskönyvből* (233. sz.):

1. Rigottskám, rigottskám, tsatsogo szajkotskám,
Jöj bé hozzám, jöj bé te fekete rigo.
2. Tsináltatok néked ezüsből kaliczkát
Abban tsináltatok aranyból válutskát,
3. Bele énned adok fejér semllye czipott,
Rea innod adok piros szerelem bort.
4. Nem szoktam, nem szoktam kaliczkában lakni,
Tsak szoktam, tsak szoktam mezőben sétálni,
5. Fenyő magot enni, folyó vizet innya,
Agrol agra agra járni, szabadságban élni.

Ennek Erdélyi János gyűjteményébe beküldött népi változata a Dunántúlról:

Gyere be, gyere be gyönyörű kis madár,
Csináltattam neked aranyból kalickát,
Aranyból kalickát, ezüsből ajtaját,
Ezüsből ajtaját, gyémántból válluját.

Nem szoktam, nem szoktam kalickában lakni,
Csak szoktam, csak szoktam zöld erdőben lakni,
Zöld erdőben lakni, zöld ágakra szállni,
Fenyő magot enni, gyöngy harmatot inni.

(Népdalok és mondák, I. 448)

Az eredetileg is sikerült, tömör költemény a népi használatban tovább esiszólódik, arányossá válik (a gondolatkifejtés 6 : 4 soros aránya 4 : 4 sorossá lesz!), elhullatja merészebb képeit (pl. piros szerelem bor!), és következetesen kiépíti az eredetiben is ott bujkáló gondolatritmust. Érzi az olvasó, hogy ilyfajta átalakulás során esiszólódik ki a népballada tökéletes stílusa. E balladai technika szép példája egyébként kötetünk 157. sz. verse is („Ajak vérén termett sugár lilium szál”). Első sorának bevezető képe tökéletes seicento modorú barokk metafora, ennek ellenére még 1802-ben is felbukkan teljes mitológiai apparátusával együtt (lásd a 629. lapon!). Összefoglalólag azt állapíthatjuk meg, hogy ez a magában véve kevés kiemelkedő alkotással dicsekvő sablon-költészet főként a folklórba behatolt elemeivel válik értékessé.

Hiba volna természetesen azt hinni, hogy e mégis csak jelentékeny anyagban nincs művészi szempontból értékes alkotás. A Batthyány Kata „nevére” írt „Bánattul szívemet . . .” kezdetű ének (15. sz.) forró érzéki lendületével, bravúros technikájával szinte Balassira emlékeztet. Felhívom a figyelmet arra, hogy a vers pszichológiai alaphelyzete („szeretőknek megtért kemenségéről”) erősen hasonlít a *Szép magyar komédia* V. felvonásának IV. jelenetéhez (az 1557. sortól Kardos Tibor kiadványa szerint). Tudjuk, hogy a Batthyány Kata = Fulvia azonosításnak kronológiai akadályai vannak, így Balassi szerzőségének feltételezésére kevés alapunk van, annyi azonban bizonyos, hogy a vers Balassi valamelyik nagyon ügyes követőjétől származik. Egyetlen sorát idéznünk kell, mert jellegzetesen manierista metaforája szerzőjének korszerűen művelt ízléséről tanúskodik:

Immár szép személyét, szemem eledeljét tükörül fölállatta.

Szép vers az erősen Balassi-modorú „Kertemben nyílt piros rózsám . . .” (34. sz.) vagy a „Megadák nem régen gyöngyvirág levélre” kezdetű (57. sz.). Szellemes, tömör gúnyének a Deli papról szóló (128. sz.), régi magyar irodalmunknak ez az eddig figyelemre nem méltatott satirája. Bájos dalszerűségével válik ki a „Keserves panasszal kezdem énekemet” (177. sz.). Figyelemre méltó „Elbocsátó szép üzenet” a „Végső búcsúzás” című ének: Beniczkyn iskolázott szentenciózus stílusa sok szellemességgel fejezi ki a sértett szerelmes bosszankodását, legfeljebb bőbeszédűsége árt a költemény szerkezetének (241. sz.). Összefogott kompozíciójával, hangulati egységével a legkülömbek közé tartozik a „Megkötözött engem fekete két szemed” (266. sz.). Itt utalok rá — mert a jegyzetek nem teszik —, hogy a „Piros rózsza színű . . .” (194. sz.) és a „Mit tréfálsz Cupido . . .” (245. sz.) kezdetű ének nő nevében szóló helyzetdal. Az ilyenek mintája Balassi „Lelkemet szállotta meg nagy keserűség” c. Losonezy Anna nevében írt verse (Ö. M. 22. sz.) volt.

Kéziratos énekeskönyveink szerelmi költeményei jórészt a későreneszánsz stílusának nyomait viselik magukon. Érdekes, hogy míg a főrangú lírikusok művészi kifejezésmódja mihamarább a barokk lesz, névtelenjeink stílusán jóval kevésbé látszik a korszerű ízlés. A szín-szimbolika (pl. a 79. sz.) tipikusan középkori-reneszánsz motívum, a többször felbukkanó virág-certamen (pl. a 268. sz.) meg egyenesen középkori. Verseink reneszánsz jellegét igazolja a számtalan helyen felbukkanó erotikus alma-motívum (Vö. 85, 86, 98, 112, 130, 131., 200., 206., 207., 208., 225., 240. sz.). A valóságos vagy elképzelt erotikus helyzetek leírása is mindig reneszánsz jellegű (98. sz., 131. sz.), ugyanilyen a csábító asszony rajza az ismert deákkölteményben („Megúnt engem az én uram”, 225. sz.). Érdekes viszont, hogy a hasonló témájú „Hallod-e ifjú . . .” (185. sz.) bibliai stilisztikával dolgozik. Egyébként e két utóbbi vers a régi magyar költészet magasrendű értéke. Van azonban határozottan barokkos, Gyöngyösi-modorú költemény is. Elég a 139. számúnak első versszakát idézni:

Minap épült látám egy szép virágos kert,
Kinek Venus aszszony gyöngyből most falat vert,
Melynek virágjára, ha tehetnék most szert,
Fogadnám, nem innám soha bú hozó sert.

Bonyolult játékosságával, tetszelve zenei formájával erősen barokk modorú a 176. számú dal is:

Talia énekét el kezdette
Apollo lantját meg zendítette,
Mert gyönyörűséges
Szellős, híves, kedves
Virágokkal ékes,
Bútól, gondtól csendes
Helyet tölte.

Kéziratos költészetünk anyagának jelentékeny részét alkotják azok a darabok, amelyek távol minden „petrarkizmustól”, de távol még a finomabb veretű erotikától is, a szerelem testi oldalának rajzát adják, vagy ilyfajta helyzetet satirizálnak. Ilyenek a „leány-szemlék” vagy leány-kisorolók (18., 119. sz.), a vénlánycsúfolók (46., 106., 244. sz.), az obszcén legény-dicsekedések (141., 184. sz.), s lényegében ide tartoznak, mesterségeket gúnyoló szándé-

kaikkal együtt, a lakodalmi hegedős énekek (45., 122., 129., 255. sz.). Megvan az oktató modorú, olykor kegyeskedő lakodalmi ének is, az előbbiektől tökéletes ellenpárja, a XVI. századi adhortatio mulierumok folytatása (130., 257., 258. sz.). A lakodalmi énekek közül tartózkodó, mégis élettel teljes, szinte realista modorával, szellemességével kitűnik a régóta dicsért „Hallod-é pendítsd a lantot” (127. sz.). Van részegeket (259. sz.), gonosz vénasszonyokat (42. sz.) gúnyoló ének. Találunk persze kitűnő bordicsérő éneket is. A benne festett kocsmai életkép szinte a nagy flamand művészet ivójeleneteire emlékeztet (163. sz.). A képtelenségeket halmozó adynaták jó példái a már említett „tücsök lakodalom” (255. sz.) és a szintén közismert „Az vén asszony borjút őriz” (169. sz.). Nagyon eredeti a cigány fantáziáinak tulajdonított „kulináris paradicsom” magyar változata (196. sz.). Mindezek ismerete nélkül XVII. századi irodalmunk képe nem teljes, eredendő nyers naturalizmusokkal dokumentum értékével bírnak, ha nem is mindig a *tényekre*, hanem a kor ízlésére vonatkoztatva, amely bizony — nagy általánosságban — igen távol áll a Rimay követelte udvariságtól.

Figyelmet érdemel a kéziratos költészet ritmus-gazdagsága is. A sok romlott, olykor helyreállíthatatlan szöveg ellenére is dicsérnünk kell a verselési technika átlagos színvonalát. A Balassi-strófa 1630 tájáig népszerű, de szórványosan az egész század folyamán felbukkan. A kétütemű 8-as, valamint a négyütemű 12-ös a legkedveltebb formák, mellettük azonban nagy változatosságban sorakoznak fel a különböző magyaros sorfajták. Igen szép táncdarab „Az rigónak ő szólása engem vigasztal” (12. sz.) 4-4-4-1 / 4-4-4-1 / 4-3-4-4-4-1 osztású pergő ritmusával. Gyakori a háromütemű 11-es. Az ilyfajta közül ritmikailag legszebb a „Bum nevelő s nem kémélő szerelmem” (27. sz.), kár, hogy ez a szöveg igen fogyatékosan maradt ránk. Kedvelt a 13-as kanász-tánc: „Sokan szólnak most én reám nagy ártatlanul” (116. sz.); a 14-esre legszebb példa az „Egy szép táncot jó kedvemből szép szerelmem küldök” (188. sz.). Szellemes ez utóbbinak 4-4-4-2 / 4-4-4-2 / 4-4 / 4-4 / 4-2 ringatózó ritmusú strófabeosztása is. Tiszta 14-esekből áll a 225. sz. ének. Feltűnően pontos ritmusú példának van a háromütemű 12-ösre: „Szívem szakad, mégis óhajt, hú szerelmem” (179. sz.). Román táncdallamra készült a 159. számú ének. Ismeretes, hogy a XVI. század végén feltűnik a magyar költészetben néhány török versforma is (pl. a 11—12. sz.). Nem szokatlan a ritmustörés sem, pl. a 15/15/13 szótagszámú versszakok 13-asokba csúsznak át (pl. 191. sz.), lehet azonban, hogy e feltűnő jelenség okát a szövegromlásban kell keresnünk. A most rendszerezett anyag mindenképpen megérdemelné a komoly verstani vizsgálatot.

A kiadvánnyal kapcsolatos kritikai megjegyzéseimre áttérve, először a helyesírás kérdését tenném szóvá. Elismerem, hogy a kiadó a legegyszerűbb eljárást akkor választja, ha az előtte fekvő kézirat legképtelenebb hibáit is követi, félek azonban, hogy régi szövegeink kritikai kiadásai mihamarább olvashatatlanokká válnak éppen a túlzásba vitt filológiai pontosság miatt. A 4. sz. ének 50. sorában *szeretted* jelen időnek értendő („szereted”), s ezt jegyzetben kell megmagyarázni; a 7. sz. 10. sorában *mégh* : *azzal* „megaszal”-t jelent; a 22. sz. 21. sorának *olien* szava „üljön”-nek olvasandó; az 55. sz. 6. sorának *terczel* szavából „tetszel”-t kell kihámozni; végül — „Risum teneatis amici?” — a 97. sz. ének 22. sorának *szarja* szava „zárja”-nak olvasandó. Legyen szabad megkérdezni: ilyenkor nem az értelmes javítást kellene főszövegben hoznunk és az eredeti alakot vetnünk jegyzetbe? Nem tudom megfogni, hogy mit kell tisztelnünk a sok primitív másoló egyéni grafiáin, a

helyesírás kutatóját ugyanis teljesen kielégíti, ha a különleges alakokat megtalálja a jegyzetben. — Egyéb észrevételeimet az énekek sorszáma szerint közlöm.

2. sz. : Mi az értelme e török — magyar gazelnak? Helyzetdal nő ajkán?

9. sz. : Nics meg a jegyzetben, hogy a szóban forgó Euclides-toldalék a sárospataki nagykönyvtárban található.

10. sz. : A szerkesztő a „többtől feljebb” vonzatot szokatlannak minősíti, holott a magyar nyelvterület jelentős részein (Debrecenben is) ez használatos.

14. sz. : A 14. sor *szennem* kifejezése tüzet jelent; a 19. sor *szuöltnek* szava nyilván a „szövetnek” torz írása.

24. sz. : A jegyzetben említeni lehetne, hogy a hajnaléneknek nemcsak népi párhuzamai vannak, hanem Európa-szerzte ismert irodalmi műfaj.

39. sz. : Kálay Kopasz Pál Rimay manierista stílusát utánozza, őt és az emlegetett Aranyasy Istvánt nyilván Rimay körében kell elhelyeznünk.

54. sz. : A 20. sor *foglalattok* szava biztosan javítható „foglaltatók”-ra, hiszen megszólításról van szó („Ó, ti édes órák . . .”). Az érdekes búcsuzó egyébként Balassi *Valedicit patriae* c. remekének (Ö. M. 75. sz.) hatását mutatja.

105. sz. : A „Mint az útonjáró . . .” témájához meg kellene említeni Guevara-Prágay András *Serkentő óráját* (Vö. It. 1958, 362. l.), valamint azt, hogy ez a világirodalom egyik legismertebb toposa, W. Map, Chaucer, Rabelais dolgozták fel; egyébként már az antik irodalmakban megtalálható (E. R. Curtius: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern 1954², 164. l.).

108. sz. : Az I. 68. sorában előforduló *esse*-nek semmi köze a „besté”-hez; az *e s e* (értsd: ez és ez!) összevonása (vö.: meggyek!), s afféle káromkodás-pótló euphemizmus „ilyen-olyan adta” értelemben. — Felhívom a figyelmet arra, hogy a 132. sorban szereplő *mandró* a borsodi nyelvjárásban sült tésztát (mégpedig rendszeren rosszul sikerült tésztafélét!) jelent, Kassa környékén, Szabolcsban, Udvarhely megyében kukoricapogácsát. (TSz. I. 1395). A 159. ének 12. sorában éppen a „közölés” mutatja, hogy a *monéta* nem azonos a *mandró*-val: ez is, az is kell, tehát pénz is, élelem is. A *mandró* mindkét helyen tréfás értelemben veendő, s azt hiszem, tészta vagy pogácsafélét jelent.

109. sz. : Feltűnő ez énekekben a Daedalus-monda elferdítése. A jegyzetben szóvá kellett volna tenni.

112. sz. : Igen zavaros szöveg. Úgy tetszik, mintha a vers egy részében nemcsak a kedves, hanem Cupido is beszélgető társ volna. Hogyan lehet egyébként azt mondani, hogy a kedves „szüzeket, menyescskéket, szép asszonyokat” adott halálra?

119. sz. : A *mál* nem hasat, hanem (mint etimológiája is mutatja!) mellet, torkot jelent. A „rókamálas-bundá”-n rókatorkos, prémes köntöst értettek.

122. sz. : A „mézes máli” bor, nem mádit jelent, mint a főszövegben olvassuk, hanem egy Mézesmál nevű hegyoldal termését. A szó a 119. sz. versben említett mállal azonos. Gyöngyösön Farkasmály, Lencsemály, Rókamály, Rózsamály nevű dülők találhatóak, máshol Melegmál, Mézesmál fordul elő.

129. sz. : A 79. sor *sompolyog* szava Bárczi (Szóf. Sz. 273.) szerint csak 1818-ból, a *sompolyodik* 1792-ből van kimutatva. Íme a kifejezés a XVII. századból! Egyébként megvan a szó Kazinczy egy 1811-es szép szonettjében is: „Szompolyogva tértem félre . . .”. Jelentése eredetileg — úgy látszik — „félrenéz”, „szemét lesüti”.

133. sz. : A *zendít* szó nyilván *zsendít*, ennek értelme pedig zöldít, virít, virágoztat (Bárczi Szóf Sz. 346.), itt tehát arannyal virágoztat, díszít.

138. sz. : A 2. vsz-ban előforduló *rejte*k *tagaid*-ről azt hiszem, hogy „varázsos tagjaid” értelmű (Vö. Pais Dezső: *Reg. Magyar Századok*, Bp. 1948, 11. és 13. l.). Tokja = gyakja, veri, töri. A metafora értelme tehát: „varázsos tagjaid békója szívemet töri”. Valóságos barokk *conce*to!

154. sz. : A 23. sorban előkerülő *kanfort* nem jelenthet kámfort, hiszen italok, a malozsa (= édes olasz bor), a méhser, a tarcali között sorolják fel.

156. sz. : A 42. sorba nem *sulya*, nem *soldja*, hanem kétségkívül *solyma* kell, mert ez röpiült Tityosra. Hogy a költő a pokolban lánggal égetteti, onnan van, mert mondáját összekeveri Ixionéval.

162. sz. : A 4. sorba *kénaságh* helyett *kévánság* kell. Ezt lehet teljesíteni!

164. sz. : Az I. változat 20. versszakában *mint hagyattad* helyet „mint hagyhattad” volna helyes.

169. sz. : A jegyzetben nincs kiemelve, hogy ez is adynaton.

174. sz. : Nem Daedalus zuhant le, mint a 637. lap jegyzete állítja, hanem Ikaros.

187. sz. : A II. változat 6. sorába *epákokat* helyett bizonyára *nimfákat* kell.

188. sz. : Azt hiszem, logikus volna a 8. vsz. áttétele 2. személybe („térdednek . . . kézhez magad szép adása”).

191. sz. : A 3. vsz. 1. sorában nyilván *Helena* a helyes, ez a javítás kiadja a ritmust is.

196. sz. : A jegyzetek között meg kellene említeni a „kulináris paradicsom” tárgy történetének kiváló magyar feldolgozását, Turóczi-Trostler József *János pap országa* c. tanulmányát. (Magyarságtudomány 1943. évf. Újra: *Magyar irodalom — világirodalom*, Bp., 1961, II. köt. 217—264. l.) — A II. változat 23. sorában szereplő *orda* különleges erdélyi túrófajta („ordás rétes”).

203. sz. : A 8. sorban szereplő *lopogat*-nak semmi köze a lop igéhez, hanem az országszerte ismert lapogat (= tapogat, fogdos) alakváltozata. Az ének két pompás sora („Az hol te jársz, rósa keljen, Az hová lépsz gyöngy teremjen”) nem került be a népköltészetbe?

219. sz. : Az elme (= lélek) bujdosása platonikus közhely, ezt érdemes lenne megemlíteni.

224. sz. : Az I. változat 75. sorában felbukkan a középkori *epeség* szó.

225. sz. : A 67. sorban idézett vargán cserzővargát (tímárt) kell érteni, aki olykor csakugyan a bocskában, a cserlével töltött dézsában gázolt. A *tobak*-nak tímár, tímárhulladék, sőt kutyaurülék értelme van (TSz. II. 629). Ez a költemény Debrecenben keletkezett; a városnak a XVII. században még két Varga utcája volt, a hajdani Félszer-Varga utcát ma Tímár utcának nevezik. Az idézett sor értelme tehát: „A tímár csak gázoljon a dézsában a sok ringy-rongy bőrön.”

226. sz. : Az I. változat 23. sorában *s* sajtóhiba *a* helyett. Ugyanitt a 39. sorban olvasható kifejezést, „hátnál szerencsét fogni” magyarázni kellett volna. A humanista szerencse-leírások kiemelik, hogy csak elől van üstöke, hátnál kopasz, tehát csak szemben lehet megragadni, elszalasztva már nem. (Vö. Rimay: *Hitető szerencse* . . ., Ö. M. 65. sz. Eckhardt S. kiad.)

227. sz. : A 14. vszakhöz („Ha megzöldül a haraszt . . .”) párhuzamul idézni kellett volna a *Debreceni Disputa* szállóigéeként hangzó rigmusát: „Non est fides in paraszt, sicut piscis in haraszt” (Kardos—Dömötör: *Régi m. drámai emlékek*, Bp. 1960, I. 661. l. 273. sor).

240. sz. : A vénlányesüfólo minősítés nem erre, hanem a következő 244. számra vonatkozik.

245. sz. : A II. változat „Mert ennyi akartam már sugo lépedben” elég világos értelmet ad. Gondoljunk a *lépes mézre!* Tehát: „enni akartam lépes-mézedből”. A *sugó* nyilván a suh, suhog származéka, a Tájszótár szerint a Székelyföldön merő, pusztá, csupa értelme is van. (II. 434.)

255. sz. : Az 52—53. sorban a *márkó, sulkó* madárneveknek látszanak.

258. sz. : Az I. változat 13. strófája (II. 14) egy sorozat obszcén gúnyolódást tartalmaz. E számunkra nagyrészt értelmetlen szólásokra utalni kellett volna.

268. sz. : A jegyzetben közölt Eszterházy Pál-vers *jelzemin* szava, úgy látszik, az olasz *gelsomino* (= jázmin) XVII. sz.-i magyar alakja.

277. sz. : A 7. vsz. utolsó sora: „Ki ülsz az kerubimokon” magyarázatra szorul. Ez a 80. zsoltár („Hallgasd meg Izrael pásztora”) I. versszakának utolsó előtti sora Szenczi Molnár Albert fordításában.

Összefoglalólag azt állapíthatjuk meg, hogy a régi Magyar Költők Tára új sorozatának harmadik kötete irodalomtörténeti kiadványaink élvonalába tartozik, mind a szöveggondozás, mind pedig a magyarázat terén kiválótt nyújt. A kötetek gyorsan következő egymásutánja pedig reményt kelt arra nézve, hogy nem nagyon távoli jövőben eltűnnek irodalmunk e korszakának még itt-ott meglevő fehér foltjai is.

Bán Imre

A „SOVIETICO-TURCICA”-RÓL¹

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi nagygyűlésén Németh Gyula akadémikus előadása és a hozzászólások kellő mértékben utaltak arra a nagy fontosságra, amellyel a turkológia keretein belül a szovjet turkológia bírt már régebben is, akkor meg méginkább.² 1953 óta a szovjet és a nem-szovjet turkológia arányában még nagyobb lett az eltolódás a szovjet turkológia javára. Hatalmas nyelvtanok (pl. Kononovtól, Malovtól stb.), szótárak (pl. özbeg—oros, baskir—oros, orosz—kumük stb.) mellett összehasonlító nyelvészeti munkák (pl. az Исследования по Сравнит. Грамматике Тюркск. Языков I—II. stb.) jelentek meg, s 1953, de még inkább 1957 óta szinte évről évre fokozódó lendületet vett a Szovjetunió kazak, özbeg, azerbajdzsáni, kirgiz stb. akadémiainak a turkológiai munkássága. Mindezek eredményeként azt mondhatjuk, hogy ha régen nagyon fontos volt a turkológus számára mindaz, amit orosz földön írtak, ma a turkológia területén minden kétséget kizáróan, a szó legszorosabb értelmében sine qua non-jellegű a szovjet tudományosság ismerete. Ezért a szovjet-turkológia bibliográfiájára különösen állanak a nagy orosz bibliográfus, В. И. Межов szavai: «Библиография есть азбука всякой науки.» — „A bibliográfia mindenik tudománynak az ábécéje. Nélküle az

¹ Sovietico-Turcica. Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917—1957. Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und unter Mitwirkung einer Arbeitsgemeinschaft des Turkologischen Instituts der Universität Budapest redigiert von GEORG HAZAI. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. (Bibliotheca Orientalis Hungarica IX.)

² A szovjet turkológia. Az M. T. A. Nyelv- és Irod. tud. Oszt. Közl. IV, 105—123.